

Ian Olovov

Întreabă un filosof

Răspunsuri la
cele mai importante
și neașteptate întrebări

Traducere: Sînziana Dobrogeanu

NICULESCU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

OLASOV, IAN

Întreabă un filosof : răspunsuri la cele mai importante și neașteptate întrebări / Ian Olasov ; trad.: Sinziana Dobrogeanu. - București : Editura Niculescu, 2022
ISBN 978-606-38-0638-4

I. Dobrogeanu, Sinziana (trad.)

1

© 2020 by Ian Olasov

Published by arrangement with St. Martin's Publishing Group. All rights reserved.

Titlu original: *Ask a Philosopher. Answers to Your Most Important and Most Unexpected Questions*,
by Ian Olasov

© Editura NICULESCU, 2022

Bd. Regiei 6D, 060204 – București, România

Telefon: 021 312 97 82; Fax: 021 314 88 55

E-mail: editura@niculescu.ro

Internet: www.niculescu.ro

Comenzi online: www.niculescu.ro

Comenzi e-mail: vanzari@niculescu.ro

Comenzi telefonice: 0724 505 380, 021 312 97 82

Redactor: Anca Natalia Florea

Tehnoredactor: Șerban-Alexandru Popină

Copertă: Carmen Lucaci

ISBN 978-606-38-0638-4

Toate drepturile rezervate. Nicio parte a acestei cărți nu poate fi reprodusă sau transmisă sub nicio formă și prin niciun mijloc, electronic sau mecanic, inclusiv prin fotocopiere, înregistrare sau prin orice sistem de stocare și accesare a datelor, fără permisiunea Editurii NICULESCU.

Orice nerespectare a acestor prevederi conduce în mod automat la răspunderea penală față de legile naționale și internaționale privind proprietatea intelectuală.

Editura NICULESCU este partener și distribuitor oficial **OXFORD UNIVERSITY PRESS** în România.

E-mail: oxford@niculescu.ro; Internet: www.oxford-niculescu.ro

CUPRINS

Prefață	11
PARTEA ÎNTĂI: Întrebări cosmice	17
Ce este filosofia?	19
De ce există lucrurile în loc să nu existe?	25
Există Dumnezeu?	28
Care este sensul vieții?	31
Există liberul-arbitru?	33
Putem ști oare ceva cu adevărat despre lumea din afara minții noastre?	37
Este bine oare să aducem pe lume copii pe o planetă amenințată de topirea ghețarilor?	42
Cum reușește creierul nostru să dea naștere unor trăiri conștiente?	45
De ce ar trebui să ne pese de ceva?	48
Care este cea mai bună formă de guvernământ?	51
Este culoarea ceva subiectiv?	58
Este posibilă călătoria în timp?	62
Sunt oamenii buni sau răi din naștere?	65
Ce a fost mai întâi: gândirea sau limbajul?	69
Cât de mult știm ce este bine pentru noi?	73
Există viață după moarte?	77
Sunt știința și religia compatibile?	80

Există adevăr în mod obiectiv?	84
Ce este fericirea?	90
Există oare inconștient?	97
Cum putem depăși viziunea dualistă asupra lumii?.....	100
Sunt spațiul și timpul reale în mod obiectiv?.....	106
De ce?	111

PARTEA A DOUA: Întrebări personale..... 121

Ce este iubirea?	123
Când se justifică iubirea dintre două persoane?	125
Oamenii se nasc heterosexuali sau homosexuali?	127
Dacă cineva îmi face cinste cu o băutură într-un bar, îi datorez ceva?... 130	
Ce pot face noii proprietari ai unor spații care au trecut printr-un proces de gentrificare pentru a nu-i alunga pe vechii locuitori?	132
Este bine oare să le dăm bani oamenilor fără adăpost?	135
Ce rost are să ne supărăm din cauza lucrurilor pe care nu le putem schimba?.....	138
Cum acceptăm moartea propriilor părinți?.....	141
Cum putem duce o viață cu sens după ce ieșim la pensie?.....	145
Ce înseamnă să fii bolnav psihic?	149
Dacă vom cumpăra ceva produs într-o țară săracă, vom contribui oare la exploatarea locuitorilor săi?	153
Este bine oare să creștem peștișori de acvariu?	158
Când ar trebui să avem încredere în experți?.....	161
Cum îi putem crește pe copiii noștri, astfel încât să devină niște oameni de nădejde?	167
Când se poate spune despre un cuvânt că are un caracter sexist?	171
Cum putem reacționa atunci când nimic din ce facem nu contează?	175
Este bine oare să trăim cu gândul la prezent?.....	181

PARTEA A TREIA: Întrebări la care nu știi că trebuie să răspunzi	185
Este sosul de ketchup un soi de <i>smoothie</i> ?	187
Dacă oamenii ar coloniza planeta Marte, cine ar fi îndreptățit să dețină pământul de acolo?	189
De unde știm că $1 + 1 = 2$?	194
Este puiul cu parmezan un fel de mâncare autentic?	197
Ar fi bine oare dacă l-am omori pe copilul Hitler?	201
Pot oare plantele să gândească?	205
Ce este budismul: o religie sau o filosofie?	209
De ce sunt unele lucruri atât de proaste încât ne plac la nebunie?	214
Oare jleurile au același gust indiferent dacă ne plac sau nu?	218
Dacă încerci să sculptezi o libelulă și la final arată ca o albină, ce va reprezenta sculptura: o libelulă sau o albină?	223
Ce face ca o teorie mai simplă să fie mai bună?	227
Dacă Superman își ia puterea de la Soare, de ce nu este bronzat?	231
Există ceva cu adevărat aleatoriu?	236
Când se poate spune despre o operă de artă că este un produs derivat?	239
Care este animalul tău preferat?	242
Întrebare bonus: Cum putem învăța cel mai bine filosofie pe cont propriu? De unde să începem?	245
Bibliografie și lecturi recomandate	249
Mulțumiri	258

Ce este filosofia?

In prima zi de curs, încerc să le creez studenților mei o imagine de ansamblu asupra obiectului filosofiei și de aceea le dau câteva exemple de întrebări filosofice. În mod inevitabil, unii dintre ei îmi răspund ceva de felul acesta: „Aha, adică întrebări la care nu există de fapt un răspuns.” Nu aș vrea să ader la acest tip de descriere. Pentru început, aș dori să menționez că multe dintre întrebările care *obișnuiau* să facă parte din spectrul filosofiei (de exemplu, dacă materia este divizibilă la infinit) au trecut în domeniul științei. Cine știe, poate și întrebările din cartea de față vor deveni, la un moment dat, unele care să-i preocupe pe oamenii de știință. (Câteva dintre ele cred că *deja* au intrat în sfera științei, dar cercetătorii ezită să le aducă în discuție din anumite motive.) Lucrurile sunt oarecum complicate, căci nici profesioniștii filosofiei și nici măcar lumea, în ansamblul ei, nu au reușit să ajungă la un soi de consens în privința răspunsurilor corecte la întrebările filosofiei. Lipsa acestui numitor comun nu se datorează (numai) faptului că unii oameni nu au acordat suficient de multă considerație unor lucruri; în anumite cazuri, unele persoane bine informate nu se pot pune de acord, pe bună dreptate, asupra unui răspuns.

Un alt indiciu semnificativ, deși nu tocmai adecvat, care ar putea ilustra caracterul filosofic al unei întrebări este un lucru amuzant care se întâmplă la standul „Întreabă un filosof”. La un anumit moment din zi apărea, în mod inevitabil, cineva care, văzând pancarta, venea să ne pună întrebări despre astrologie, interpretarea viselor, proiecții astrale sau asasinatul președintelui Kennedy. Era nevoie de puțin efort pentru a readuce aceste discuții înapoi, pe pista întrebărilor pe care eu le consideram a ține de filosofie. (Și totuși, ce ne spune popularitatea astrologiei despre rolul narațiunii sau al artei narative în viețile noastre? Care ar fi criteriile conform cărora o interpretare a unui vis este corectă? Din care punct devine rezonabil să crezi într-o teorie a conspirației?) De ce oare oamenii consideră că aceste întrebări țin de domeniul filosofiei? O parte din răspuns ar fi că filosofi, ca breaslă, nu s-au gândit suficient de bine la felul în care își fac cunoscută publicului munca pe care o depun. Pe undeva, însă, cred că este vorba și despre senzația, de altfel corectă, pe care o au oamenii, și anume că filosofia reprezintă locul unde te duci să asculți idei ce în alte părți nu ar fi luate nicidecum în serios. Acest lucru este adevărat, în sensul că argumentele filosofice se bazează adesea pe experimente de gândire artificiale sau de-a dreptul stranii.

(<digresiune> Unele dintre preferatele mele:

Dilema tramvaiului: Observi că în direcția de mers a unui tramvai se află cinci oameni legați de șine. Ți se dă posibilitatea să acționezi maneta de schimbare a macazului, astfel încât tramvaiul să se îndrepte doar spre unul dintre aceștia. Ar fi bine să faci așa ceva? Să spunem că observi cum un tramvai se îndreaptă cu rapiditate spre cinci oameni aflați în calea lui. Ți se

dă posibilitatea să împingi o persoană mai masivă în fața tramvaiului, astfel încât să-i salvezi pe ceilalți. Ar fi bine să faci asta? Ar trebui, oare, ca cele două întrebări să primească același răspuns și, dacă nu, care ar fi motivul?

Vălul ignoranței: Imaginează-ți că pentru o vreme știi tot ce ți-ai dorit vreodată să afli despre societatea în care trăiești, cu excepția locului pe care îl ocupi tu în cadrul acesteia. În ce fel ai schimba legile de bază și instituțiile ei? Nu poți face uz de niciun fel de puteri speciale pentru a duce tratative, deci nu-ți poți urmări propriile interese. Oare aceste schimbări vor atrage după sine existența unei societăți mai echitabile?

Pământul geamăn: Oare conceptul de „apă” ar însemna același lucru într-o lume care ar arăta întru totul ca a noastră, cu excepția faptului că ceea ce se înțelege prin apă ar avea o altă structură decât H_2O ?

Grădinarul invizibil: Există vreo diferență între o grădină îngrijită de un grădinar imposibil de depistat și o grădină pe care nu o îngrijește nimeni?

Paradoxul lui Goodman: Să presupunem că în limba noastră există cuvântul „verdastru”, care se referă „atât la un obiect observat pentru prima dată înainte de 2030, care este verde, cât și la unul care nu a fost văzut înainte de 2030 și este albastru.” Ești oare îndreptățit să crezi că toată iarba din lume este „verdastră” doar pentru că toată iarba pe care ai văzut-o până acum este așa?

Gödel și Schmidt: Dacă tot ceea ce crezi despre o persoană numită Kurt Gödel este de fapt adevărat în

dă posibilitatea să împingi o persoană mai masivă în fața tramvaiului, astfel încât să-i salvezi pe ceilalți. Ar fi bine să faci asta? Ar trebui, oare, ca cele două întrebări să primească același răspuns și, dacă nu, care ar fi motivul?

Vălul ignoranței: Imaginează-ți că pentru o vreme știi tot ce ți-ai dorit vreodată să afli despre societatea în care trăiești, cu excepția locului pe care îl ocupi tu în cadrul acesteia. În ce fel ai schimba legile de bază și instituțiile ei? Nu poți face uz de niciun fel de puteri speciale pentru a duce tratative, deci nu-ți poți urmări propriile interese. Oare aceste schimbări vor atrage după sine existența unei societăți mai echitabile?

Pământul geamăn: Oare conceptul de „apă” ar însemna același lucru într-o lume care ar arăta întru totul ca a noastră, cu excepția faptului că ceea ce se înțelege prin apă ar avea o altă structură decât H_2O ?

Grădinarul invizibil: Există vreo diferență între o grădină îngrijită de un grădinar imposibil de depistat și o grădină pe care nu o îngrijește nimeni?

Paradoxul lui Goodman: Să presupunem că în limba noastră există cuvântul „verdastru”, care se referă „atât la un obiect observat pentru prima dată înainte de 2030, care este verde, cât și la unul care nu a fost văzut înainte de 2030 și este albastru.” Ești oare îndreptățit să crezi că toată iarba din lume este „verdastră” doar pentru că toată iarba pe care ai văzut-o până acum este așa?

Gödel și Schmidt: Dacă tot ceea ce crezi despre o persoană numită Kurt Gödel este de fapt adevărat în

radio de emisie-recepție, plasate la capătul fiecăruia dintre nervii tăi. Unde te afli tu, de fapt? Acolo unde se află creierul tău sau corpul tău?

Probleme de tip Gettier: Să spunem că cineva ți-a setat telefonul pe modul silențios fără ca tu să știi asta. Auzi cum un alt telefon din apropiere sună cu același ton de apel ca al tău și în același timp, printr-o stranie coincidență, cineva chiar te sună pe tine. Oare ești conștient de faptul că primești și tu un apel?

Traducerea radicală: Să spunem că te afli în prezența cuiva care vorbește o limbă ce nu are, după știința ta, absolut nicio legătură cu vreo alta pe care o cunoști. Persoana respectivă îți arată cu degetul spre un iepure și spune „Gavagai”. Cum îți dai seama dacă „Gavagai” înseamnă *iepure* și nu *o parte componentă din corpul iepurelui* sau *însușirea de a fi iepure*?
</digresiune>

Este adevărat și în sensul că anumite păreri cu largă răspândire printre filosofi (de exemplu că nimeni nu are parte de trăiri conștiente, că trecerea timpului este o iluzie, că nimeni nu poate ști cu certitudine nimic) reprezintă idei pe care refuzăm să le luăm în considerare în viața noastră de zi cu zi. În filosofie nu este suficient doar să respingi aceste idei din capul locului, ci trebuie să și emiți judecăți de valoare pe marginea lor, cel puțin în momentele în care un astfel de demers este relevant.

Iată o modalitate destul de bună pentru a pricepe cum stau lucrurile cu filosofia: dacă nu s-a ajuns la niciun consens cu privire la ce fel de metode sau care rezultate de cercetare ar trebui folosite pentru a analiza o anumită întrebare, atunci

avem de-a face cu o chestiune de natură filosofică. Acest lucru este valabil pentru toate întrebările (filosofice) pe care le-am pus în discuție în această carte. Astfel s-ar putea explica și de ce oamenii au senzația că întrebările filosofice nu pot primi un răspuns, de ce unele ies în timp din spectrul filosofiei, de ce se pot pune întrebări filosofice pe marginea oricărui subiect și, în sfârșit, de ce a avea o minte deschisă este o virtute atât de importantă în acest domeniu.

Pentru a obține o imagine completă, trebuie totuși să adaug că logica și istoria filosofiei s-au bucurat de-a lungul timpului de metode de cercetare acceptate în mod aproape unanim, iar aceste metode sunt o parte integrantă a demersului filosofic. În schimb, domenii precum fizica, istoria sau psihologia nu au reușit să ajungă la un acord cu privire la felul în care ar trebui studiate anumite probleme dificile. Nu vă pot oferi mai mult de atât, din păcate. Dacă cineva a găsit o modalitate mai bună de a explica ce este filosofia, îl invit să-mi trimită un e-mail.

Ori de câte ori instalăm standul „Întreabă un filosof”, punem pe o măsuță un bol plin cu întrebări filosofice, altul plin cu experimente de gândire și un al treilea, dolidora de dulciuri. Îmi amintesc de o zi toridă de vară petrecută la standul nostru, spre finalul căreia bolul cu dulciuri se golise. Un vizitator a aruncat o privire vasului deja gol și ne-a întrebat: „Asta e cumva vreo metaforă pentru filosofie?” M-am simțit ca și cum cineva mi-a înfipt un cuțit în inimă.

Este posibilă călătoria în timp?

Nu numai că este posibilă, ci chiar se întâmplă în realitate. Reglați două ceasuri de mare precizie astfel încât să indice aceeași oră. Lăsați unul pe pământ, iar pe celălalt luați-l cu voi într-o scurtă călătorie cu avionul. Comparați cele două ceasuri în momentul aterizării avionului; veți constata că ceasul din avion va fi un pic în urma celui de pe pământ. În principiu, dacă avionul s-ar fi apropiat de viteza sunetului, ceasul ar fi rămas *cu mult* în urma celui de pe pământ. Dacă o persoană ar petrece, să spunem, un an într-un avion, pe pământ s-ar scurge mult mai mulți ani. (Acest fenomen este denumit de fizicieni dilatarea timpului.)

Foarte interesant, dar pe undeva și puțin dezamăgitor. La urma urmei, este vorba despre călătoria în viitor. Singura diferență dintre aceasta și tipul de călătorie în timp pe care îl trăim cu toții, în calitate de ființe umane, este că persoana din avion străbate timpul într-un ritm semnificativ mai lent decât cel obișnuit. Însă cele mai multe (nu toate!) fantezii ale noastre legate de o asemenea călătorie presupun întoarcerea în timp. Este oare posibil așa ceva?

Există o bine-cunoscută teorie care susține că acest lucru nu este posibil – nu doar din punct de vedere fizic sau din cauza limitărilor de tehnologie, dar și principial. Este cunoscută sub numele de paradoxul bunicului. Dacă, de exemplu, aș putea să călătoresc înapoi în timp, aș avea posibilitatea să-miucid bunicul. Dar nu aș putea să fac așa ceva pentru că, dacă el ar muri, eu nu m-aș mai naște; ca atare nu mi-aș omorî bunicul, așadar nu aș putea nici să călătoresc înapoi în timp.

Poate că așa stau lucrurile, dar, din câte îmi dau seama, acest paradox implică unele presupuneri posibil false. Poate că aș reuși să călătoresc în timp, atâta vreme cât nu aș face ceva care să genereze acest paradox. Poate că timpul are o structură ramificată, în așa fel încât, atunci când mă întorc în timp și îmiucid bunicul, împiedic nașterea versiunii mele aflate pe acea ramificație, nu a versiunii de față care a comis omuciderea. Poate că timpul are o structură în buclă, în așa fel încât, atunci când călătoresc înapoi în timp și îmiucid bunicul, anulez orice șansă ca bucla temporală în care este cuprinsă și nașterea mea să se mai formeze vreodată, chiar dacă ea s-a constituit deja o dată.

Dar există o întrebare înrudită cu aceasta, care a apărut și la standul „Întreabă un filosof”. Persoana care a adus subiectul în discuție avea în minte călătoria înapoi în timp. Am zăbovit o vreme asupra paradoxului bunicului, fără a ajunge la vreo concluzie. Apoi am întrebat-o de ce își dorește totuși să se întoarcă în timp. Mi-a enumerat câteva motive oarecum familiare – îndreptarea unor greșeli, retrăirea unor experiențe pe care nu le-a putut aprecia la adevărata valoare în momentul respectiv. Și cum rămâne cu posibilitatea de a călători în viitor? Ce finalitate practică ar avea? Răspunsul său m-a pus la grea încercare: unui om care ar călători în viitor i-ar păsa mai puțin decât altora de evenimentele efemere ale unei zile obișnuite. Cu cât este

mai mare intervalul de timp pe care l-ai experimentat, cu atât ți se lărgeste orizontul și cu atât devii mai puțin implicat în fiecare moment al vieții, luat individual. (La urma urmei, nu se întâmplă ceva similar pe măsură ce înaintăm în vârstă în lumea noastră, în care timpul nu se dilată? Sau aceasta este doar o descriere mai stângace a efectului pe care îl are îmbătrânirea asupra relației cu timpul?) O astfel de persoană, mi-a sugerat interlocutorul meu, ar fi utilă mai ales în luarea deciziilor politice.

Aici ne întâlnim cu un argument surprinzător de plauzibil în favoarea gerontocrației. Chiar dacă nu i-am răspunde sau nu am putea să-i dăm un răspuns acestei persoane la întrebarea legată de posibilitatea călătoriei înapoi în timp, merită din plin să urmărim mai departe firul unei astfel de discuții. Întrebările filosofice au un fel aparte de a crea punți între ele.

Dacă cineva îmi face cinste cu o băutură într-un bar, îi datorez ceva?

Omare parte din gândirea noastră morală se învâрте în jurul unei metafore „contabile”: le „datorăm” oamenilor lucruri, deținuții „își plătesc datoria față de societate” stând după gratii și așa mai departe. Ideea este că, dacă faci rău cuiva, acesta poate cere o despăgubire, fie sub forma unei pedepse, fie sub cea a unui beneficiu (De asemenea, te poate ierta, în același mod în care un creditor poate ierta un datornic). În schimb, dacă cineva face un gest frumos pentru tine, îi ești dator cu o răsplată tot sub forma unui beneficiu. Balanța din registrele noastre morale trebuie menținută în echilibru.

Dacă cineva vă face cinste cu o băutură într-un bar și simțiți nevoia să stați de vorbă cu persoana respectivă (sau chiar să acceptați băutura), acest lucru se întâmplă pentru că metafora contabilă se pune în mișcare. Ar trebui, însă, să fim ceva mai circumspecți față de o astfel de metaforă, pentru că ne cere prea puțin și în același timp prea mult.

Cere prea puțin de la noi pentru că este ceva extrem de mediocru să crezi că ești în regulă din punct de vedere moral atâta